A photograph of a museum interior. In the foreground, a small, dark green Christmas tree is decorated with white and pink ornaments, including stars, angels, and spheres. It stands next to a large, rustic stone fireplace. In the background, a brightly lit display case contains a detailed model of a church with multiple golden domes and spires. The floor is made of dark wood.

ŚWIĘTY CHLEB

Polskie opłatki bożonarodzeniowe

HOLLY BREAD

Polish Christmas wafers

Oplatki wigilijne,
l. 30. XX w.
(Muzeum Etnograficzne
w Krakowie)

Oplatek Christmas wafers, 1930's,
(Etnographic Museum
in Cracow)

W tradycji polskiej, podobnie jak w innych kulturach europejskich, szczególnie duże znaczenie posiada chleb. Jako podstawowe i najważniejsze pożywienie jest również silnie obecny w obrzędowości ludowej. Chleb jest przede wszystkim symbolem ludzkiej egzystencji, najważniejszych potrzeb człowieka, dostatku i urodzaju, ale też przyjaźni i pokoju. W polskiej społeczności wiejskiej silnie zakorzeniony jest szacunek dla chleba. Uważano go za dar Boży. Chrześcijański kontekst postrzegania chleba, wypływający z przekazu ewangelicznego, doprowadził do jego swoistej sakralizacji. W sposób najbardziej widoczny świętość chleba objawia się w jego obecności w kościelnej liturgii, a także w obrzędach dorocznych i rodzinnych. W tym zakresie szczególnie ważne znaczenie posiada chleb zwany w Polsce opłatkiem. Są to wypiekane z mąki i wody cienkie, białe płatki. Pełnią one rolę zarówno hostii przeznaczonych do sprawowania ofiary eucharystycznej, jak i opłatków bożonarodzeniowych. Te ostatnie uważane są w kulturze ludowej za „święty” lub „anielski” chleb. Obecne są w szczególnie ważnym obrzędzie dzielenia się nimi podczas Wigilii Bożego Narodzenia. Obrzęd ten należy do tradycji typowo polskiej i nie jest spotykany w innych krajach.

In Polish tradition, just like in other European cultures, bread has a particularly significant meaning. Being a basic and the most important food it is also broadly present in folk rituals. The bread is first of all a symbol of the human existence, the most important needs of a man, wealth and fertility, but also friendship and peace. The respect for the bread is deeply rooted in Polish rural community. It was considered to be God's gift. The Christian context, in which the bread was perceived, which results from the evangelic account, made it a specifically sacral object. The best way to observe that the bread is sacred is by its presence in the church liturgy as well as in annual and family rites. In this aspect the kind of bread which is in Poland called wafer (“opłatek”) is particularly significant. It is a thin white sheet baked of flour and water. They have a role of both a host used for the Eucharistic Sacrifice as well as Christmas wafers. The latter are considered by the folk culture to be “sacred” or “angelic” bread. They are present in the particularly important custom of sharing them during the Christmas Eve dinner. This rite is typically Polish and it cannot be observed in other countries.

Chleb od samego początku chrześcijaństwa obecny jest we Mszy świętej. Do jej odprawiania stosowano od samego początku chleb przaśny. W IX-X w. nastąpiła w tym zakresie istotna zmiana. W Kościele Zachodnim chleb na zakwasie zastąpiony został opłatkiem, znanym pod postacią hostii. Był to jeden z widocznych elementów rozdzielenia się obydwu tradycji chrześcijańskich – Zachodniej i Wschodniej. Chleb przaśny (tzw. prosfora) pozostał bowiem nadal głównym elementem ofiary eucharystycznej w Kościołach Wschodnich. W Polsce poświęcony opłatek w kształcie prostokąta (w odróżnieniu do okrągłej zawsze hostii) przeszedł do obrzędowości bożonarodzeniowej i stał się powszechnym na ziemiach polskich symbolem świąt Bożego Narodzenia.

From the very beginning of Christianity the bread has been present during the Holy Mass. Unleavened bread was used during a mass in the very beginning. This significantly changed in the 9th – 10th centuries. In the Western Church the sour dough was replaced by a wafer, known as a host. It was one of the visible elements of separating both Christian traditions – the Western and the Eastern ones. The unleavened bread (the so-called prosfora) still remained the main element of Eucharistic Sacrifice in the Western Church. In Poland a consecrated wafer of a rectangular shape (unlike the host, which is always rounded) has become an element of Christmas tradition and a common symbol of Christmas on the Polish land.

Forma do wypieków
opłatków, k. XVIII w.
(Muzeum Kresów
w Lubaczowie)

Oplątek baking mould,
late 18th c.
(Museum Kresow
in Lubaczow)

Wypiek hostii i opłatków początkowo zastrzeżony był wyłącznie dla klasztorów. W XV w. wyrobem opłatków, obok zakonników, zaczęli zajmować się również księża, kościelni, a przede wszystkim organiści, którzy na co dzień uświetniali muzyką Msze św., nabożeństwa i inne uroczystości kościelne. Wyrób hostii, a szczególnie opłatków bożonarodzeniowych, a następnie ich roznoszenie wiernym, był dla organistów ważnym obowiązkiem, a także źródłem dodatkowych dochodów. Za dostarczone opłatki organista otrzymywał najczęściej kilka kilogramów zboża, później drobną opłatę pieniężną. Ta szczególna i odpowiedzialna funkcja organistów, osób cieszących się w środowisku wiejskim i małomiasteczkowym dużym poważaniem, silnie wrosła w polską tradycję. Wypiekem komunikantów i opłatków zajmowali się na przełomie XIX i XX w. oraz w I połowie XX w. także organiści z okolic Lubaczowa, m. in. Jan Szajowski z Cieszanowa, Antoni Mazurkiewicz z Płazowa i jego syn Marian długoletni organista w Cieszanowie. Narzędzia do wypieku opłatków w postaci żelaznych form używanych przez rodzinę Ozimków, organistów w Starym Dzikowie, przechowywane są w zbiorach Muzeum Kresów w Lubaczowie.

Initially the baking of the hosts and wafers was restricted to monasteries. In the 15th century wafers were not only made by monks but also by priests, sextons, and first of all by organists, whose main task was to supplement masses and other church ceremonies with music. The production of the hosts and, and mainly Christmas wafers, and then distributing them among the flock, was the organists' important duty as well as a source of extra income. For the delivered wafers an organist usually received a few kilograms of grain and later a small amount of money. This specific and responsible function of the organists, people who were greatly respected in villages and small town, was deeply rooted in Polish tradition. In the turn of the 19th century and in the first half of the 20th century also organists from neighbourhood of Lubaczów, among others Jan Szajowski from Cieszanów, Antoni Mazurkiewicz from Płazów and his son Marian, who was the organist of Cieszanów for a long time, were dealt with baking the hosts and wafers. The appliances for baking wafers, such as iron forms used by the Ozimeks, organists in Stary Dzików, are preserved in the collection of the Museum of Borderland in Lubaczów.

Oplátky zaczęto wypiekać w okresie poprzedzającym Boże Narodzenie. Według wspomnień Eugeniusza Szajowskiego z Lubaczowa w domu jego ojca Jana, organisty w Cieszanowie, początek wypieku opłatków przypadał na 12 listopada i trwał przez okres około dwóch tygodni. W tym czasie wypiekano około 10-12 tysięcy opłatków. Przy wytwarzaniu opłatków zaangażowana była cała rodzina organisty: matka z dwiema córkami zajmowały się pieczeniem, a syn Eugeniusz obcinał je po wyjęciu z formy. Po wypieku opłatki były paczkowane w zestawy zawierające kilka dużych opłatków dla dorosłych osób, kilka małych dla dzieci i kolorowych dla zwierząt. Paczki spięte były papierowymi banderolami z drukowanymi motywami bożonarodzeniowymi. Tak przygotowane opłatki rozprowadzane były wśród mieszkańców.

The wafers were made in the period preceding Christmas. According to Eugeniusz Szajowski from Lubaczów, in the home of his father Jan, who was the organist in Cieszanów, they used to start baking wafers on 12th November and continued for about two weeks. During this time approximately 10-12 thousands wafers were baked. The organist's all family was involved in baking wafers: the mother and two daughters would bake them and son Eugeniusz used to cut them after they were taken out of the form. Afterwards the wafers were packed in sets, which contained a few big wafers for adults, a few small ones for children and colourful ones for animals. The packets were tied with colourful label bands with Christmas motifs printed on them. The wafers prepared in this way were distributed among the inhabitants.

Oplátky wypiekano z ciasta sporządzonego z najwyższej gatunkowo mąki pszennej bez dodatku zakwasu lub drożdży. Mąkę rozczyniano czystą wodą w celu uzyskania płynnej konsystencji. Kolorowe oplátky (głównie żółte, zielone, różowe, czerwone) otrzymywano po dodaniu barwników spożywczych. Do wypieku używano żelaznych matryc (tzw. szczypiec lub żelazek), złożonych z dwóch form osadzonych na długich, skrzyżowanych rączkach. Na powierzchni obydwu lub tylko jednej z form wygrawerowano negatywowe przedstawienia o charakterze religijnym. Rozrobione ciasto rozprowadzano na powierzchni form, silnie dociskano obydwie części i wypiekano nad paleniskiem pieca kuchennego. Po chwili uzyskiwano gotowy wypiek w postaci prześwitującego, białego lub kolorowego płatka z reliefową sceną religijną. Po wyjęciu z formy za pomocą nożyczek obcinano i wyrównano boki oplátky.

The wafers were baked from the dough made of best quality wheat flour without leaven or yeast. The flour was mixed with pure water to achieve liquid substance. Colourful wafers (mainly yellow, green, pink, red) were made with the addition of food colorants. Iron matrixes were used for baking (the so-called pincers or irons) composed of two forms attached to long, crossed handles. On the surface of both of them or just one there were negative images of religious character. The dough was spread over the surface of the forms; both parts were strongly pressed and baked over the kitchen stove. After taking the wafer out of the form the edges were cut off with scissors.

Opis wypieku opłatków przez wiejskiego organistę barwnie przedstawił w swej powieści „Chłopi” znany polski pisarz Władysław Stanisław Reymont. Za powieść, nazwaną „epopeją chłopską”, ukazującą panoramę życia polskiej wsi w 2 połowie XIX w., pisarz otrzymał w 1924r. Nagrodę Nobla. Być może autor, jako syn organisty, sam wielokrotnie był świadkiem i uczestniczył w wypieku opłatków. *„Ogromną niską izbę rozświetlał ogień, płonący na trzonie pieca. Organista rozdżany, w koszuli tylko i z podwiniętymi rękawami, czerwony jak rak, siedział przez ogniem i piekł opłatki. Co chwila czerpał łyżką z michy rozrobione, płynne ciasto, rozlewał je na żelazną formę, ścisnął, aż syczało, i kładł nad ogniem wspierając na cegle sztorcem ustawionej, przewracał formę, wyjmował opłatek i rzucał na niski stółek, przy którym siedział mały chłopak i obcinał nożyczkami do równa (...).”*

W. S. Reymont, „Chłopi” (cz. 2 „Zima”)

II. Formy na opłatki i komunikanty

A picturesque description of baking wafers by a country organist was presented by Władysław Stanisław Reymont in his novel “Chłopi” (“Peasants”). In 1924 the author of the novel called “peasants’ epopee”, which presents the panorama of Polish country life in the second half of the 19th century, received the Nobel Prize. Perhaps the author, as he was a son of an organist, himself witnessed and participated in baking wafers many times. *“A huge low room was lit by the fire burning at the front of the stove. The undressed organist, wearing only a shirt with the turned up sleeves, red as a crayfish, was sitting in front of the fire and baking wafers. From time to time he bailed out the liquid dough from a bowl, he poured it on the iron form, pressed so hard that it hissed, and he put it over the fire leaning on a brick which was put vertically, he turned over the form, took the wafer out and threw it on a low stool where a small boy was sitting who was cutting it evenly with scissors (...).”*

W. S. Reymont “Peasants” (part 2 “Winter”)

II. Forms for wafers and hosts

Estetyczne walory hostii i opłatków wynikają już z samej ich kruchej i ulotnej materii. Zdobnictwo białych lub kolorowych wypieków obdarzonych sakralnymi i obrzędowymi funkcjami, polegało przede wszystkim na wypełnieniu ich po jednej stronie motywami figuralnymi i ornamentalnymi w reliefie wypukłym. Motywy występujące na opłatkach bożonarodzeniowych reprezentują ogromne bogactwo tematów, uzupełnionych o fantazyjne ornamenty. Przeważa tematyka bożonarodzeniowa, ukazująca Świętą Rodzinę w szopce, małego Jezuska na sianku, scenę podróży lub pokłonu Trzech Króli lub proste motywy Gwiazdy Betlejemskiej, choinki, gałązki ze świeczką. Spotykane są również inne tematy religijne: cieszące się kultem obrazy Matki Boskiej z Dzieciątkiem, przedstawienia świętych i wiele innych.

The aesthetic values of hosts and wafers result from their fragile and transient matter. The decoration of white and colourful wafers and hosts, which had sacral and ritual functions, was first of all based on filling them on one side with figural and ornamental motifs in a bas-relief. The motifs which occur on Christmas wafers represent a great variety of themes, which are supplemented with fancy ornaments. The predominant subject is Christmas and images of the Holy Family in the stable, baby Jesus lying on hay, the journey or the three Wise Men who came to make their obeisances to baby Jesus or simple motifs of the Star of Bethlehem, a Christmas tree, a twig with a candle. We can also find other religious topics: pictures of God's Mother with baby Jesus, images of various saints and many others.

Oplátky wigilijne, l. 30. XX
w., 2005
(Muzeum Etnograficzne
w Krakowie,
Muzeum Kresów
w Lubaczowie)

Oplátek Christmas wafers,
1930's, 2005
(Etnographic Museum
in Cracow,
Museum Kresow
in Lubaczow)

Organista roznosi opłatki, ryc. Andriolli, 1875r.

The organist distributes wafers, by Andriolli, 1875

Obecność opłatka w domu rozpoczyna czas świąteczny, zwiastuje zbliżające się święta Bożego Narodzenia. W dawnej polskiej tradycji przyjęte było, że opłatki rozprawdane były przez organistę. Od początku grudnia organista osobiście odwiedzał wszystkich wiernych na terenie nieraz rozległej parafii, trafiając do każdego gospodarza. Jego odwiedziny były oczekiwane przez mieszkańców, wpływały na umocnienie więzi między wiernymi w parafii. Organista Jan Szajowski objeżdżał wozem lub saniami łącznie kilkanaście wsi i przysiółków należących do rozległej parafii w Cieszanowie. Na koniec, tuż przed Wigilią roznosił opłatki mieszkańcom ulicy przy której mieszkał.

The presence of a wafer at home begins the time of celebrations. It announces the forthcoming Christmas. In accordance with old Polish tradition the wafers were distributed by organists. From the beginning of December they used to visit all the flock of a given parish, which was sometimes vast, personally. They came to each farm. The organist's visit was awaited by the inhabitants. They strengthened the bonds between the flock of the parish. Organists Jan Szajowski used to go to a dozen of villages and wicks of the vast parish in Cieszanów by a cart or sleigh. At the end, just before Christmas Eve he delivered wafers to the inhabitants of the street in which he lived.

Organista roznosi opłatki,
ryc. A. Kozakiewicz, k. XIX w.

The organist distributes wafers,
by A. Kozakiewicz, late 19th c.

Dzielenie się opłatkiem (Muzeum Etnograficzne w Krakowie)

Sharing „opłatek” (Ethnographic Museum in Cracow)

Dawanie opłatka zwierzętom (Muzeum Etnograficzne w Krakowie)

Serving „opłatek” to animals (Ethnographic Museum in Cracow)

Okres świąteczny w tradycji polskiej rozpoczyna Wigilia, ostatni dzień postu poprzedzający Boże Narodzenie. Wszystkie czynności tego dnia posiadają znaczenie magiczno-wróżebne. Najważniejszym, wyczekiwany momentem Wigilii była uroczysta wieczerza. Na stole rozkładano siano, przekrywano je białym obrusem, na którym kładziono opłatki. Wieczerza rozpoczynała się wspólną modlitwą. Po odmówieniu pacierza następował jeden z najpiękniejszych polskich zwyczajów - dzielenie się opłatkiem pomiędzy członkami rodziny. W tej roli opłatek wigilijny stał się symbolem pojednania, znakiem wzajemnej miłości i jedności rodziny. Ceremonię rozpoczynała głowa rodziny lub osoba najstarsza wiekiem, zwykle na początek ojciec dzielił się opłatkiem z matką, a później według zasady starszeństwa z pozostałymi członkami rodziny, następnie wszyscy między sobą. Dzielenie się opłatkiem życząc sobie zdrowia i szczęśliwego doczekania następnego roku. Opłatkiem „łamano się” poprzez wzajemne odłamywanie kawałków i ich spożywanie, albo też, jak to się działo np. we wsi Kosina na Podkarpaciu, bezpośrednio odgryzano sobie niewielkie kawałki opłatka. Częstą praktyką we wzajemnym dzieleniu się opłatkiem było smarowanie go miodem. Miało to zapewnić słodkie i dostatnie życie w nowym roku.

Dzielenie się opłatkiem (Muzeum
Etnograficzne w Rzeszowie)

Sharing „opłatek” (Etnographic
Museum in Rzeszow)

Christmas time begins in the Polish tradition on Christmas Eve, which is the last day of fast preceding Christmas. All actions performed on this day have magic and foretelling significance. The most important, awaited moment of the Christmas Eve was solemn dinner. Hey was spread on the table, covered with a white tablecloth, on which wafers were placed. The dinner began with a joint prayer. After the prayer was said one of the most beautiful Polish customs was celebrated – sharing a wafer between the family members. In this role the wafer became a symbol of conciliation, the sign of mutual love and unity of a family. The ceremony was started by the head of the family or the oldest person. Usually at first the father shared a wafer with the mother, and then with the other family members staring from the oldest one. Then all the other shared it with each other. The wafer was shared with wishes of good health and happiness. The wafer was shared by breaking off small pieces and eating them or, as it was a custom in Kosina village in Podkarpacie, they used to directly bite off small pieces of each other's wafers. It was a common practice to spread some honey on the wafer. It was to secure sweet and wealthy life in the new year.

Wierzono, że opłatek wigilijny posiada dobroczynną moc. Jego obecność w domu zapewniała błogosławieństwo Boże, dostatek i pokój. Ufano w lecznicze właściwości opłatka, w jego siłę odpędzania zła. Stąd też z opłatkiem wiązały się różne wierzenia o charakterze magicznym, wróżebnym i zaduszkowym. Kawałek opłatka kładziono na pustym talerzu, przeznaczonym dla dusz zmarłych członków rodziny. Każdy, kto podzieli się opłatkiem podczas Wigilii przez cały następny rok nie zazna głodu, a zabłądziwszy w lesie odnajdzie drogę. W Małopolsce kawałki opłatka podkładano podczas wieczerzy wigilijnej pod miski, jeżeli przykleił się do dna, wróżyło to dobry urodzaj na roślinę, z której przygotowana była potrawa, np. kapustę, groch, ziemniaki. Kawałek opłatka świątecznego rzucano również do studni, wierząc, iż oczyści wodę i zapewni zdrowie ludziom i zwierzętom. W celu zapewnienia pomyślności dla domu kawałek opłatka przechowywano przez cały rok, aż do kolejnych świąt.

The Christmas wafer was believed to have a beneficial power. Its presence at home secured God's blessing for the home, wealth and peace. It was also believed to have a curing power, that it chases the evil forces away. Thus, the wafer was associated with various beliefs of magic, fortunetelling and souls of the dead character. A piece of a wafer was placed on an empty plate which was there for the souls of the deceased family members. Every person who shared a wafer during the Christmas Eve dinner would not be hungry for the whole year and if he got lost in a forest, he would find the way back. In Małopolska pieces of a wafer were put under bowls during the Christmas Eve dinner. If the piece was stuck to the bottom, it meant a good harvest of the crop which had been used to prepare the dish, for example cabbage, peas and potatoes. A piece of a Christmas wafer was also thrown into a well, because it was believed to purify the water and secure good health for people and animals. A piece of a wafer was kept for the whole year until the next Christmas to ensure prosperity for the home.

Po wieczerzy wigilijnej ważnym elementem polskiej tradycji bożonarodzeniowej na wsi, jest podawanie opłatków zwierzętom hodowlanym, gospodarskim i domowym, szczególnie tym które były obecne w stajence podczas narodzin Jezusa. Obrzęd ten jest oznaką dążenia człowieka, by żyć w pokoju z całym stworzeniem, dzielić się z nim radością z Bożego Narodzenia. Specjalne, kolorowe opłatki (żółte, fioletowe, zielone, czerwone), wraz z resztkami potraw wigilijnych, chlebem lub z lepszą paszą są podawane przez gospodarza krowom, koniom, owcom, a także psom. Wierzano w ich lecznicze i dobroczynne właściwości - krowy po zjedzeniu opłatka będą zdrowsze i dadzą więcej mleka, konie zostaną uchronione od chorób, a pies będzie dobrze pilnował gospodarstwa. Powszechnie wierzano, że podczas Wigilii, tylko tego jedyne go dnia w roku, zwierzęta poczęstowane opłatkiem przemówią ludzkim głosem.

After the Christmas Eve dinner an important element of the tradition in the country is serving wafers to farm and domestic animals, particularly to those which were present in the stable during the birth of Jesus. This rite symbolizes a human intention to live in peace with all creatures, to share with them the joy connected with the birth of God. Special colourful wafers (yellow, purple, green and red) together with the remains of Christmas Eve dishes, bread and better pasturage are served by a farmer to cows, horses, sheep and dogs. They were believed to have curing and beneficial properties. The cows which ate the wafer would be healthier and give more milk, the horses would be protected from diseases, and the dog would guard the household well. It was commonly believed that during Christmas Eve, on this single day of the year, the animals which were treated with the wafer would speak with a human voice.

Ważnym elementem Świąt Bożego Narodzenia w Polsce jest wystój wnętrza domu, a przede wszystkim głównej izby i stołu wigilijnego. Stwarza on odpowiedni nastrój i zawiera w sobie wyraźne akcenty apotropaiczne: zabezpiecza dom przed złem, jest także symbolem pomyślności, urodzaju, odradzającego się życia. Wnętrze dekorowano początkowo zielonymi gałęziami świerka, jodły lub sosny, które przybijano do ścian i drzwi, zakładano za ramy obrazów. W Małopolsce i na Podhalu popularne były do niedawna tzw. „podłazniki”, czyli najczęściej ścięty wierzchołek świerku, zawieszany u sufitu, nad stołem wigilijnym. Od XIX w. coraz bardziej popularna stawała się choinka, która obecnie stała się głównym elementem wystroju świątecznego. Wiecznie zielone gałęzie i drzewka dekorowano różnymi ozdobami wykonanymi ze słomy, bibułki, papieru, piór, wydmuszek jaj, a także pieczonymi ciastkami, jabłkami i orzechami. Dużą rolę odgrywały wnoszone do izby przed wieczerną wigilijną snopy zboża, ponadto na podłodze rozścielano słomę, pod obrus na stół wigilijny dawano siano, a pod sufitem wieszano misterne wykonane ze słomy pajaki. W zestawie dekoracji bożonarodzeniowej nie mogło zabraknąć również opłatka.

Choinka, 2008r. (Muzeum Kresów w Lubaczowie)
Christmas tree, 2008 (Museum Kresow in Lubaczow)

An important element of Christmas in Poland is decoration of a home. First of all the living room and the Christmas table. It creates a special atmosphere and contains apotropaic accents: protects home from evil, is also a symbol of prosperity, fertility, reviving life. The interior was initially decorated with green spruce twigs, which were attached to the walls, the door and the frames of pictures. In Małopolska and in Podhale the so-called “podłaźniki” or cut off tops of a spruce were popular until recently. They were hung under the ceiling over the Christmas Eve table. From the 19th century a Christmas tree has been becoming more and more popular. Today it is the main element of the Christmas decoration. Evergreen twigs and trees were decorated with various decorations made of straw, blotting-paper, paper, feathers, eggshells, baked biscuits, apples and nuts. Sheaves brought into the room before the Christmas Eve dinner had an important role. Moreover, straw was spread over the floor, hay was put under the tablecloths and straw spiders were hung under the ceiling. The set of Christmas decorations also included a wafer.

Anioł, ozdoba choinkowa, 2005r.
(Muzeum Kresów w Lubaczowie)

Angel, Christmas tree decoration, 2005
(Museum Kresow in Lubaczow)

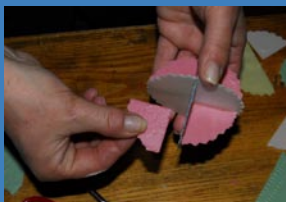
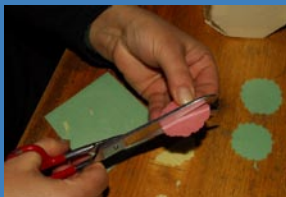

„Światy”, ozdoba
Bożonarodzeniowa, 2005r.
(Muzeum Kresów
w Lubaczowie)

„Światy”, Christmas
decoration, 2005
(Museum Kresow in
Lubaczow)

Wykonywane z opłatka ozdoby świąteczne znane są jedynie na terenie Polski. Są to przede wszystkim misterne wycinanki w postaci krążków, gwiazdek i półksiężyców, a także sklepane z opłatka „światy”. O ile wycinanki są utrzymane w konwencji płaszczyznowej (pełne lub ażurowe), to „światy” są kompozycjami przestrzennymi najczęściej w formie kul i półkul. Ich forma przypomina kule ziemską i zgodnie z nazwą symbolizuje władzę Chrystusa nad światem. Dodatkowym walorem ozdób z opłatka był ich kolor. Poszczególne elementy wycinane były z różnobarwnych opłatków, a później łączone w fantazyjne, delikatne kompozycje. Opłatkowe ozdoby zawieszano samodzielnie lub w grupach u powały, nad stołem wigilijnym, w pobliżu świętych obrazów. Były też ozdobą podłazniczek, a później choinek. Praca nad ozdobami z opłatków z powodu kruchości materiału wymagała ogromnej cierpliwości i delikatności. Sklejanie poszczególnych elementów polegało na zwilżeniu ich brzegów wodą lub najlepiej śliną, a następnie delikatne dociśnięcie elementów i ich przytrzymanie. Opłatki będą łatwiej poddawały się obróbce, jeżeli wcześniej zostaną pozostawione na kilka godzin w wilgotnym pomieszczeniu.

Christmas decorations made of a wafer are only known in the territory of Poland. They are mostly elaborately cut circles, stars and demilunes, as well as “światy” /worlds/ glued from wafers. The cut off decorations /”wycinanki”/ are plane structures (full or azure) while “światy” are spatial constructions which usually have a form of a spheres and hemispheres. Their form reminds us of a globe and in accordance with their name they symbolize Christ’s power over the world. An additional quality of the decorations made of wafers is their colour. Particular elements were cut out of colourful wafers and then joined in various delicate compositions. The wafer decorations were hung individually or in groups under the ceiling above the Christmas Eve table, in the neighbourhood of holly pictures. They also served to decorate “podłazniczki” and later Christmas trees. One had to be very careful and patient to make the wafer decorations because the material was very fragile. The particular elements are glued by water or saliva and then gently pressed and held together for a while. The wafers will be easily processed if they are kept in a wet room for a few hours.

Ciekawymi efektami plastycznymi odznacza się „świat” złożony z jednej dużej kuli lub trzech o zmniejszającej się średnicy, zawieszonych jedna pod drugą. Do wykonania pojedynczego, kulistego „świata” potrzebne są oplatki w pięciu kolorach (białym, żółtym, czerwonym i zielonym i niebieskim), nożyczki oraz igła i nici.

Etap 1. Wycinanie elementów składowych. Z prostokątnych oplatków wycinamy zestaw 5 kółek o średnicy około 8cm. Białe kołko pozostawiamy w całości. Żółte kołko przecinamy nożyczkami na pół, dla uzyskania dwóch półkoli. Pozostałe trzy kołka, w kolorach czerwonym, zielonym i niebieskim podzielić na cztery części (ćwiartki). Elementy układamy na stole w grupach, by uniknąć wymieszania się poszczególnych części o określonych kolorach.

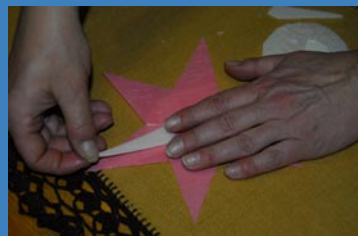
Etap 2. Sklejając elementy stosujemy najprostszy sposób wykorzystując ślinę i język. Nawilżamy śliną jedynie te krawędzie, które mają być przeznaczone do sklejenia. Na białym kołku pozostawionym w całości przyklejamy pionowo, w jednej płaszczyźnie, od góry i dołu, dwa żółte półkola. Następnie w naroża pomiędzy kołem i półkolami, na osi prostopadłej przyklejamy czerwone ćwiartki, również od góry i dołu. Na koniec, na obydwu osiach przekątnych przyklejamy ćwiartki zielone i niebieskie. Należy pamiętać, aby nie pomylić kolorów. Powinny one występować w jednej płaszczyźnie, by uzyskać iluzję przenikania się kół jednego koloru. Oczywiście kolejność i zestaw kolorów poszczególnych kół, półkoli i ćwiartek może być inny.

Etap 3. Końcową czynnością jest zamontowanie uchwytu do zawieszania. Za pomocą igły delikatnie wykonujemy otwór poniżej punktu zbiegu kolorowych półkoli. Następnie w otwór przepychamy nici i wykonujemy uchwyt.

A “świat” composed of one big sphere or three spheres with smaller and smaller diameters which are hung one under the other has an interesting artistic effect. You need wafers in five colours (white, yellow, red, green and blue), scissors, thread and a needle to make a single spherical “świat”. Stage 1. Cutting out the components. We cut out a set of 5 circles with a diameter of about 8 cm from rectangular wafers. The white circle is left alone. The yellow one is cut in two parts to obtain two semicircles. The remaining three circles, red, blue and green, should be cut into four parts (quarters) each. The elements are put on a table in sets to avoid jumbling the particular colours up. Stage 2. For gluing the elements the simplest way is used – saliva and a tongue. We only lick the edges which are to be glued. We glue two yellow semicircles horizontally in the same plane at the top and at the bottom of the white circle, which was left aside. Next we glue red quarters in the corners between the circle and semicircles on the perpendicular ax, also at the top and at the bottom. Finally, we glue the green and blue quarters on both diagonal axes. You must be careful not to jumble up the colours . They should be placed on the same plane to obtain the illusion that the circles of one colour infiltrate one another. Of course the order and set of colours on particular circles, semicircles and quarters may be different. Stage 3. The last action is to fix the holder to hang it. By means of a needle we carefully make a hole beneath the point where the colourful semicircles meet. Next we thread the needle and make a handle.

„Gwiazdka” z opłatka. Wykorzystując odpadki z opłatków użytych do wykonania „światów” można wykonać prostą, sześcioramienną gwiazdkę. Z prostokątnych, wydłużonych części opłatka wycinamy nożyczkami sześć promieni o kształcie wydłużonego rombu w kolorze białym. Na ich powierzchni, na osiach dłuższych, naklejamy wąskie promyki w kolorze czerwonym. Elementy te naklejamy symetrycznie na centralne kółko w kolorze białym. Pośrodku których również naklejamy wąskie promyki w kolorze białym. Na koniec, w środku gwiazdy naklejamy mniejsze kółko w kolorze białym, a na nie jeszcze mniejsze w kolorze czerwonym i kolejne, również mniejsze kółeczko w kolorze białym. Zestaw kolorystyczny gwiazdy może być dostosowany do gustów wykonawcy. Na jednym z promieni mocujemy zawieszkę z nici.

A “starlet” made of a wafer. We can make a simple six-armed star using the waste wafers which remained after making “światy”. Take the long pieces of the wafer and using scissors cut out six arms of a shape of a long white rhomb. On their surface, on the longer axes, glue narrow red arms. These elements are symmetrically glued on the central white circle. We glue narrower red arms between the bigger arms and in the middle of them again narrower white ones. Finally, in the middle of the star we should glue a smaller white circle and on it one more circle, this time a red one, and again a smaller white one. The colours of the star depend on the author’s taste. We fix a thread holder on one arm.

27

„Gwiazda”, wyk. Lucyna Wojdyła, 2009r.
„Star”, by Lucyna Wojdyła, 2009

W czasach współczesnych tradycyjna funkcja opłatków ulega powolnym przekształceniom. Stały się one elementem tzw. „świeckiej tradycji”. Nazwa „opłatek” zaczęła oznaczać również rodzaj spotkań organizowanych w okresie świąt Bożego Narodzenia w urzędach, zakładach pracy, stowarzyszeniach i organizacjach. W trakcie spotkań opłatkowych, podobnie jak w czasie wieczerzy wigilijnej, odbywa się dzielenie opłatkiem i wzajemne składanie życzeń świątecznych i noworocznych. Przyjął się również zwyczaj dołączania opłatków do listów i kart pocztowych z życzeniami bożonarodzeniowymi. Tradycyjna obrzędowość bożonarodzeniowa, pomimo procesów globalizacyjnych, jest ciągle jeszcze silnie ugruntowana w społeczności polskiej. Kulturuje się ją w domach, podtrzymuje w szkołach, instytucjach kultury i muzeach. Dla dzieci i młodzieży organizowane są warsztaty, podczas których zdobywają od starszych wiedzę o dawnych zwyczajach. Uczą się również umiejętności wykonywania ozdób świątecznych, wśród których ważne miejsce zajmują zawsze „światy”, niezmiennie wykonywane z „Bożego Chleba”- opłatka.

II. Warsztaty bożonarodzeniowe w Muzeum Kresów w Lubaczowie, listopad 2008r.

Nowadays the traditional function of wafers is slowly changing. They have become an element of the so-called lay tradition. The name “wafer” also refers to a kind of meetings organized at Christmas time in offices, various facilities, associations and organizations. During “wafer meetings”, like during the Christmas eve dinner, people share a wafer and wish each other merry Christmas and a happy New Year. It is also a new custom to attach wafers to letters and Christmas cards. Traditional Christmas rites, despite the processes of globalization, are still well preserved by the Polish society. It is cultivated at homes, schools, cultural institutions and museums. Workshops are organized for children and the youth during which they learn about old customs from the older generation. They are also taught how to make Christmas decorations. They always include “światy” still made of “God’s Bread” – wafer. Christmas workshops at the Museum of Borderland in Lubaczów, November 2008.

Redakcja/Editing:

Stanisław Piotr Makara, Barbara Woch

Fotografie/Photographs:

Muzeum Kresów w Lubaczowie, Muzeum Etnograficzn im. Seweryna Udzieli w Krakowie,
Muzeum Etnograficzne w Rzeszowie.

Tekst/Text:

Janusz Mazur

Projekt graficzny/Graphic design:

Stanisław Piotr Makara

Tłumaczenie na język angielski/English tranlation:

Agata Matuga

Skład i łamanie/DTP:

Tomasz Dworak, Robert Załuski

Wydawca/Publisher:

Muzeum Kresów w Lubaczowie

37-600 Lubaczów

ul. Sobieskiego 4

tel./fax: 016 632 18 02

mail: biuro@muzeumkresow.pl

Druk/Print:

Geokard International Sp. z o.o.

36-007 Krasne 178a

ISBN

978 83 922 816-7-2

Pokaz wykonywania ozdób bożonarodzeniowych z opłatków przeprowadziła Lucyna Wojdyła z Lubaczowa

Presentation of how to make „Świąty” was conducted by Lucyna Wojdyła of Lubaczów

Publikacja zrealizowana w ramach projektu Cult Rural :

Promocja Wiejskiego Dziedzictwa Kulturowego Wspólnego dla Europejskich Obszarów Wiejskich. Projekt Cult Rural realizowany jest przy wsparciu Komisji Europejskiej, program KULTURA 2000. Publikacja przedstawia idee autorów i Komisja nie bierze odpowiedzialności za treści w niej zawarte.

This publication has been realised in the context of the Cult Rural project: Promotion of a Cultural Area Common to European Rural Communities.

The Cult Rural project has been funded with support from the European Commission, Framework Programme CULTURE 2000. This publication reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

